

Vilda Växter

Nummer 1 · Mars 2023

Violer

Botanik i Norge

En sällsynt värmlänning

Vilda Växter

Vilda Växter ges ut av Svenska Botaniska Föreningen och utkommer med fyra nummer per år. Tidskriften publicerar notiser, artiklar och reportage om vilda växter och botanik. Syftet är att sprida kunskap om och öka intresset för svensk botanik.

Redaktör Sofia Lund

070-645 10 83, sofia.lund@svenskbotanik.se

Ansvarig utgivare Mora Aronsson

mora.aronsson@svenskbotanik.se

ISSN-nummer digital utgåva 2003-6904

Tryck Exakta Print AB, Malmö 2023

Svenska Botaniska Föreningen bildades 1907 och är en ideell rikstäckande förening för alla som är intresserade av botanik. Som medlem får du möjlighet att delta i alla föreningens aktiviteter, samtidigt som du stödjer föreningens flora- och naturvårdsarbete. Föreningen har två medlems-tidskrifter: **Vilda Växter** och **Svensk Botanisk Tidskrift**. Medlemskap 2023 kostar 275–395 kronor beroende på vilken tidskrift du vill ha, eller om du vill ha båda.

Du hittar information om Svenska Botaniska Föreningen och våra aktiviteter på www.svenskbotanik.se. Vi finns även på Facebook och Instagram.

Kansli

Svenska Botaniska Föreningen
Kungsängens gård 206
753 23 Uppsala
018-10 33 00
info@svenskbotanik.se

Vill du skriva i Vilda Växter?

Om du vill skriva i **Vilda Växter** eller bidra med bilder till tidskriften så är det varmt välkommet. Det kan vara korta notiser eller längre artiklar om något botanikrelaterat ämne. Ta gärna kontakt med redaktören. Du kan också ställa frågor eller lämna synpunkter på innehållet. Tillsammans kan vi göra en ännu bättre tidskrift.

Digital version

Som medlem kan du läsa **Vilda Växter** digitalt samtidigt som den kommer i brevlådan. Du hittar den genom att logga in på Mina sidor på www.svenskbotanik.se. Lösenordet för att komma åt tidskriften är **Goodyera_repens**.

Framsida

Sandviol fotograferad av **Thomas Gunnarsson**. Thomas är en flitig botanist och växtfotograf verksam på Öland.

FOTO: HAKAN SUNDIN

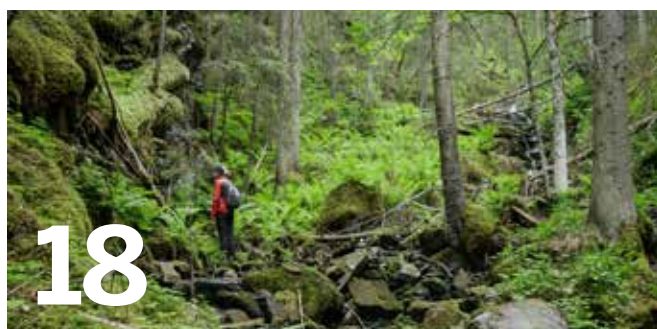

FOTO: KENNETH BERGERSON

FOTO: MATS NORDHAG

Innehåll

- 4 Leta kärrspira i sommar
- 7 Hyfsat stabilt läge för grönpyrola
- 9 Violer
- 18 Botanik i Norge
- 20 Resa i västerled
- 24 Det fagre Telemark
- 28 Floraväktarna
- 30 Värmländsk ädelmynta

Våren känns plötsligt verklig

När jag läser igenom korrekturet för årets första nummer av Vilda Växter så känns våren och sommaren plötsligt verkliga. Om bara ett litet tag kommer växtsäsongen att vara i full gång. På riktigt! Ännu är det lite oklart vilken årstid som råder här i Mälardalen. Ömsom snö, ömsom regn och blåst, och korta stunder däremellan små glimtar av vårväder med sol och fågelsång. Växterna håller fortfarande på sig. Det syns inte en tillstymmelse till snödroppar i rabatterna och hasselns hängen är hårt knutna. Men det behövs bara en titt i Facebookgrupper från sydligare delar av landet för att inse att våren är på väg.

Det råder febril verksamhet inom Svenska Botaniska Föreningen. Styrelse och personal laddar inför vårens och sommarens alla aktiviteter. Först ut är föreningskonferensen i slutet av mars. Temat i år är hur man känner igen växter. I månadsskiftet mars-april kommer vi, tillsammans med Birdlife Sverige och Svenska Entomologiska Föreningen att delta i trädgårdsmässan i Älvsjö. Tillsammans kommer vi att försöka inspirera till naturstudier och gynnande av biologisk mångfald i den egna trädgården.

Sedan rullar det på med botanikkurs för nybörjare, Vårkollen, Försommarkollen, De Vilda Blommornas Dag och Botanikdagarna i Sörmland. I sommar ordnar vi två floraväktarläger och tre inventeringsläger i Växtatlasprojektet. Därtill kommer alla de

blomstervandringar, föredrag och annat som planeras i de lokala botaniska föreningarna runt om i landet. Ett brett utbud av aktiviteter, både för dig som vill fördjupa dina botaniska kunskaper tillsammans med andra likasinnade och för dig som av olika anledningar föredrar att göra det på egen hand.

Jag vill passa på att puffa lite extra för Årets Växt. Kärrspira är en spännande växt som är värd att uppmärksammas. Att skilja de tre underarterna åt kan vara en utmaning. Men om du ger dig den på det kan du vara med och kartlägga deras utbredningar som idag är dåligt kända. Hur långt norrut förekommer höstspira? Hur långt söderut kan man hitta nordspira? Oavsett vilken del av vår svenska flora du tar dig an i sommar önskar jag dig lycka till!

**Mora Aronsson, ordförande
Svenska Botaniska Föreningen**

Leta kärrspira i sommar

TEXT: JAN Y ANDERSSON

Svenska Botaniska Föreningen utser varje år en Årets växt. Det är en art som man vill ha in lite extra information om och genom att vi alla bidrar med uppgifter så brukar en sådan satsning ge en god bild av artens aktuella förekomst i landet. I år fokuserar vi på kärrspira.

Kärrspira *Pedicularis palustris* är en dekorativ växt som drar uppmärksamheten till sig när den blommar i rosenrött. Blommorna är läppformade och ungefär två centimeter långa. Blommans överläpp är välvd, mörkt röd och i spetsen urnupen, medan underläppen är ljusare röd. I sällsynta fall kan kronan vara vit. Läpparna sitter parallellt och är nästan liklånga. Det skiljer dem från den närstående arten granspira. Fodret är cylinderformat eller äggformat, korthårigt, med två flikar, och når ungefär till hälften av kronan. Frukten är en kapsel som är något längre än fodret och fröna är mörkbruna. Bladen är karaktäristiskt parflikiga och har ofta en brungrön färgton. Själva plantan kan vara rikt grenad eller nästan ogrenad.

Tvåårig halvparasit

Kärrspira är en halvparasit. Det betyder att den får en del av sin näring genom fotosyntes som andra växter, och en del genom att parasitera på rötter av andra växter. Kärrspiran parasiterar bland

annat på olika arter av starr. Arten är tvåårig. Under det första året bildas en kraftig huvudrot med en bladrosett av långskaftade blad. När hösten kommer vissnar bladrosetten ner. Roten och en väl skyddad vinterknopp överlever vintern. När våren kommer förgrenar sig roten och ur vinterknoppen utvecklas en blommande planta. Efter blomningen dör hela plantan.

Kärrspira växer på fuktiga eller blöta marker. Det kan vara kärrängar, stränder eller myrar. Förr gynnades den av att sådana marker slåttrades. Nu befarar man att igenväxande våtmarker och stränder gör att arten minskar, åtminstone i södra och mellersta Sverige.

Gift och släktskap

Kärrspiran innehåller det giftiga ämnet *rhinantin* som gör den oaptitlig för betesdjur. När man förr i tiden slåttrade starrmyrar och våtängar för att få hö till djuren fick man sortera bort kärrspiran från höet för att inte skada djuren. Därför var arten illa sedd bland allmogen. Kärrspira användes för att bekämpa vägglöss. Det vetenskapliga släktesnamnet *Pedicularis* kommer från det latinska ordet *pediculus* för lus. Artepitetet *palustris* betyder att den växer i kärr, från latinets *palus* för kärr eller träsk. Spirorna hör numer, tillsammans med snyltrötter, skallror och ögontröster, till familjen snyltrötsväxter, Orobanchaceae.

Kärrspira förekommer i hela Norden utom på Island, samt i Mellaneuropa söderut till norra Italien och Spanien, i Sibirien, Kina och i Nordamerika.

Rapportera dina fynd!

Under 2023 är du välkommen att rapportera fynd av kärrspira. Registrera dina fynd direkt i Artportalen www.artportalen.se. Bifoga gärna ett foto. Foto är särskilt viktigt om du är det minsta osäker på artbestämningen, då kan andra hjälpa till med en korrekt sådan. Se till att få med viktiga karaktärer, gärna blomman sedd från sidan, så att det går att se de karaktärer som skiljer arten från den närstående granspiran. I fyndrapporten anger du antal plantor och beskriver växtplatsen. Om du dessutom vet vilken underart det är du har hittat så anger du det i rapporten. Då bidrar du till att vi får en bättre kunskap om underarternas utbredning i landet.

Registrera dina fynd senast 2023-10-31. Tack för ditt bidrag! ☙

FOTO: STEFAN SVENAEUS

Kärrspira växer på allehanda blöta och öppna marker. Plantorna kan vara rikt grenade som de på bilden, eller nästintill ogrenade som den på nästa sida.

FOTO: JOHAN WALLANDER

Här syns kärrspirans rosenröda blommor och de karaktäristiskt parflikiga bladen som ofta har en brungrön färgton.

Årets växt

Årets växt är ett initiativ från Svenska Botaniska Föreningen som uppmuntrar medlemmar att söka efter en specifik art och rapportera fynden i Artportalen. Målen med detta är flera. Dels att samla information om artens utbredning. Kanske befaras det att den minskar. Genom att kraftsamla kring en art så kan man på ett år få en god bild av dess förekomst i landet. Dels att uppmuntra nya botanikintresserade att komma i gång med fältbotanik och rapportering till Artportalen. Det är Svenska Botaniska Föreningens styrelse som utser Årets växt. Arten ska vara någorlunda lätt att känna igen och den ska helst finnas i hela Sverige.

Tre underarter

Kärrspira är en mångformig art som delas upp i tre underarter. Underarterna kan ibland vara svåra att skilja åt.

Vanlig kärrspira *Pedicularis palustris* subspecies *palustris*
Plantan är 15 till 40 centimeter hög och stjälken är rikt förgrenad vilket ger plantan en pyramidformad profil. Kronan är 18 till 22 millimeter lång. Blommar från maj till juli. Bladens mittstycke är tydligt plattat. Den här underarten förekommer i hela landet utom i fjällen.

Nordspira *Pedicularis palustris* subspecies *borealis*
En kortväxt planta, vanligen 20 till 30 centimeter hög, med korta grenar. Kronan är 14 till 18 millimeter lång. Blommar i juli och augusti. Den här underarten är ganska vanlig norrut där den växer på myrar och i videsnår upp i lågalpin miljö.

Höstspira *Pedicularis palustris* subspecies *opsiantha*
Plantan är 30 till 80 centimeter hög och i profil jämbred. Kronan är 14 till 17 millimeter lång. Blommar i augusti och september. Bladflikarna är glesa och bladens mittstycke trådmalt. Det här är en sydlig underart som främst hittas på gungflyn, vid småvatten och i agkär.

Förväxlingsarter

Två närliggande arter med ljusröda blommor som kan förväxlas med kärrspira är granspira och fjällspira.

Granspira *Pedicularis sylvatica*
Granspira är en lågväxt art, ofta bara decimeterhög, som blommar tidigt på säsongen. Den växer på fukthedar i sydvästra delen av landet. Skiljs säkrast från kärrspira genom att blommans överläpp är längre än underläppen. Överläppen är vinklad uppåt och underläppen framåt.

Fjällspira *Pedicularis hirsuta*
Fjällspira är en högfjällsart som bara förekommer i den allra nordligaste delen av vår fjällkedja. Plantan är vitt ullhårig och bladen grunt parflikiga.

FOTO: LEIF LARSSON

Kärrspirans blomma består av en mörkröd och i spetsen urnupen överläpp och en ljusare röd underläpp. Läpparna sitter parallellt och är nästan liklånga.

Vårkollen 31 april – 1 maj

Vårens ankomst innebär varmare och ljusare dagar. Men också drillande lärkor, surrande bin, mattor av blommande vitsippor och lövsprickningens skira grönska.

Svenska Botaniska Föreningen vill tillsammans med forskare ta reda på hur snabbt våren utvecklas över landet.

För detta behöver vi din hjälp. Vi vill att du under valborg eller första maj går ut och kollar upp en handfull vårtecken där just du befinner dig och sedan rapporterar in dessa till Vårkollen på www.varkollen.se.

För 100 år sedan brukade vitsipporna i Uppsala börja blomma vid valborg. Med hjälp av Vårkollen vill vi mäta hur vårens ankomst förändrats. Förutom blommande vitsippor vill vi få in rapporter om björkarnas lövsprickning och blomningen för hägg, sälg och tussilago från hela landet.

Klimatförändringen har tydligt påverkat både vårens ankomst och växtsäsongen som helhet. Genom att dokumentera när vårtecknen kommer år från år kan forskning och miljöövervakning se hur olika arter och olika delar av landet påverkas.

– Eftersom samma sak gjordes i landet för 100 år sedan kan vi jämföra de uppgifter vi får in via Vårkollen med hur det såg ut då, säger Ola Langvall från SLU som är samordnare för Svenska fenologinätverket.

FOTO: GERT OLSSON, SCANDINAV

Hästhov

Liten blålocka

Försommarkollen 5–6 juni

Under många år har Svenska Botaniska Föreningen tillsammans med Svenska fenologinätverket samlat in vårtecken från olika delar av landet under valborgshelgen. Förra året utökades verksamheten med ett ytterligare mättillfälle en dryg månad senare.

För att få en än bättre bild av hur våren framskrider vill vi att du under världsmiljödagen eller nationaldagen går ut och kollar upp en handfull försommar-tecken där just du befinner dig och sedan rapporterar in dessa till Försommarkollen på www.forsommarkollen.se. Hur långt har sommaren kommit hos dig? Väntar du fortfarande på vårtecken eller är sommarens blommor redan i full gång? De växter vars blomning vi vill ha information om är liten blålocka, liljekonvalj, prästkrage, rönn, hägg och syren.

Med Försommarkollen vill vi uppmärksamma en av naturens viktigaste perioder, nämligen växtsäsongen. Växternas blomstart varierar ofta mellan olika år. Med Vårkollen och Försommarkollen kan vi tillsammans studera hur mycket det skiljer från år till år. Men växtsäsongen påverkas också av klimatförändringen. Att vårtecken kommer tidigare och att växtsäsongen förlängs är kanske de tydligaste effekterna av klimatförändringen i naturen. På sikt kommer Vårkollen och Försommarkollen att bidra till ett mått på hur stor denna effekt är.

Svenska fenologinätverket

Är du nyfiken på säsongsväxlingar och fenologi? Då kanske Svenska fenologinätverket är något för dig. Svenska fenologinätverket är ett nationellt samarbete mellan universitet, myndigheter och frivilliga. Det har som mål att samla in och presentera data om naturens kalender. Sedan 2015 tar nätverket fram underlag till miljömålsindikatorn *Växternas växtsäsong*. Denna indikator bidrar till uppföljningen av *Begränsad*

klimatpåverkan, ett av de 16 svenska miljömålen. Genom riktade kampanjer får man en naturintresserad allmänhet att delta i kunskapsinsamlandet genom Vårkollen, Försommarkollen och Höstförsöket. Men man har också fenologiväktare som följer naturens växlingar runt om i landet. Du kan läsa mer om Svenska fenologinätverket på www.naturenskalender.se.

Hyfsat stabilt läge för grönpyrola

TEXT: JAN Y ANDERSSON

Förra året var grönpyrola Årets växt. Under året inkom hela 1 463 rapporter i Artportalen. Det är nästan fyra gånger fler än ett vanligt år. Drygt 270 personer bidrog med rapporter. En imponerande insats! Speciellt då grönpyrola är en relativt svårupptäckt art. Att arten under året lyftes i föreningens tidskrifter hjälpte nog till. Bland annat publicerades en artikel om alla landets pyrolaarter i *Vilda Växter*.

Den geografiska spridningen av fjolårets fynd stämmer grovt sett överens med artens redan tidigare kända utbredning. Grönpyrola förekommer spritt i hela landet, utom längst i norr. Vanligast är den i östra delarna av Svealand och Götaland. Bland rapporterna märks många fynd från Gotland, inklusive ett från Gotska Sandön där grönpyrola trivs bra i sandtallskogen. I Skåne är arten ovanlig. Det beror på att det i stor utsträckning saknas äldre skog i landskapet. I sandskogarna kring Åhus, i nordöstra delen av landskapet, förekommer den dock och rapporter därifrån inkom under året. Även i Halland är grönpyrola ovanlig. Ett knappt tjugotal växtplatser hittades i landskapet vid landskapsflorainventeringen under 1980- och 1990-talen. Under 2022 återbesöktes 14 av de tidigare kända växtplatserna, endast på fem av dessa kunde arten återfinnas.

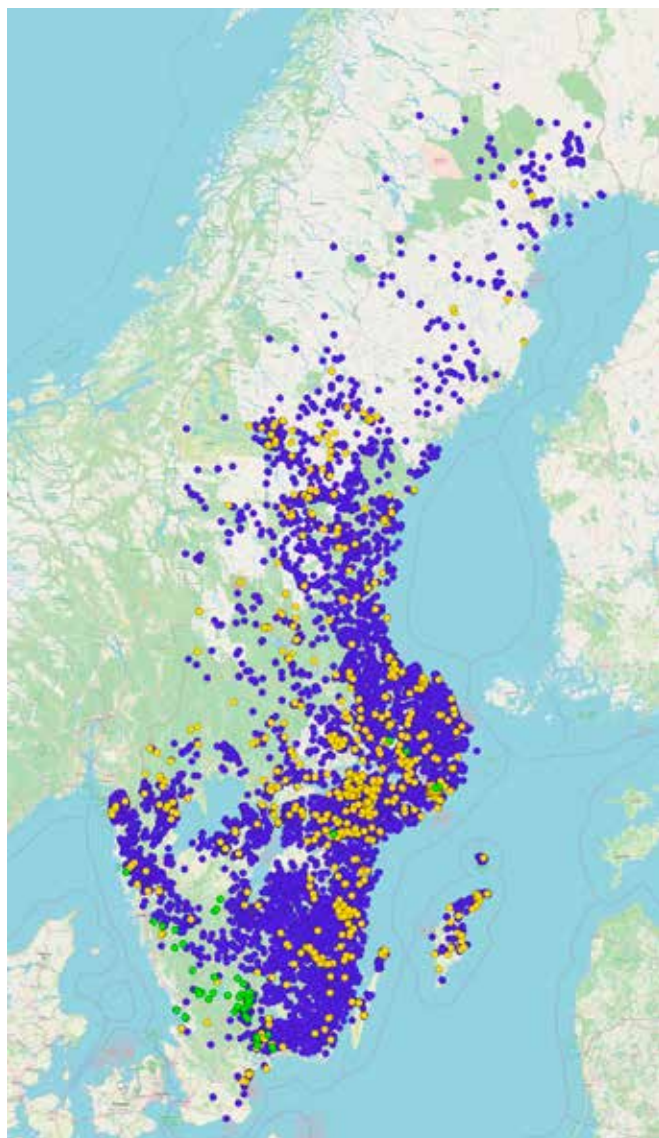
En geografisk analys visar att ungefär 20 procent av fjolårets rapporter var från nya lokaler. Med en ny lokal avses här att den ligger minst två kilometer ifrån en i Artportalen redan känd växtplats. Därmed har vi fått en mer detaljerad kunskap om artens spridning och vanlighet i landet.

Av fjolårets rapporter var 1 397 sådana där arten observerats och 66 sådana där arten inte kunnat återfinnas på tidigare kända växtplatser. De platser där arten inte kunnat återfinnas var främst från Småland, Blekinge och Halland. Orsaker som nämns i rapporterna är bland annat att skog avverkats eller gjorts om till ensartad produktionsskog. I några fall har vägarbeten förstört växtplatser. Andra rapporterar att skogen bär tydliga spår efter stormen Gudrun med mycket död ved. Sådana händelser förändrar miljön och kan göra så att en del av de arter som tidigare fanns inte längre har rätt förutsättningar för att leva kvar, istället skapar det förutsättningar för andra arter. Om det är så att grönpyrolan försvunnit i de stormskadade skogarna eller om den bara inte kunnat återfinnas vet vi inte. Den stora mängden död ved gör ju sådana skogar synnerligen svårinventerade. En rapportör nämner att han inte hittade grönpyrola men istället ryl, och det är ju ett nog så fint fynd!

Den naturliga skogsmarken i landet håller på att försvinna. Den ersätts av produktionsskog och byggnationer. Det är förödande för den biologiska mångfalden. Vi hoppas att skogsbruket på sikt förändras, det finns ju bruksmetoder som orsakar mindre skada på biologisk mångfald än storskaligt hyggesbruk och markberedning.

Men trots allt får man nog dra slutsatsen att grönpyrola fortfarande har ett starkt fäste i Sverige. I vissa områden med gynnsamma förutsättningar förekommer arten i stora antal. Sådana platser kan utgöra spridningskällor i landskapet.

Tack alla som har bidragit med rapporter om grönpyrola under året! Vi hoppas att ni i år kommer delta i sökandet efter kärrspira som är Årets växt 2023. 🌱

Fyndrapporter i Artportalen visar grönpyrolans utbredning i landet. De gula prickarna är fynd från 2022. Gröna prickar är platser där arten eftersöktes utan resultat under 2022. Blåa prickar är fynd under perioden 1900–2021.

Tre inventeringsläger inom växtatlasprojektet

I år ordnas tre läger inom Svenska Botaniska Föreningens växtatlasprojekt. Det blir ett i västra Dalarna, ett i norra Ångermanland och ett i Lule lappmarks lågland.

Växtatlasprojektet har som mål att göra en svensk växtatlas över alla vilda kärlväxter. Varje år ordnas inventeringsläger i områden där floran är dåligt kartlagd. Därför har projektet ibland kallats inventering av "vita fläckar".

Dessa läger brukar vara ganska intensiva. Det kommer att vara långa dagar ute i fält. Ibland är det långa sträckor att gå och man behöver kunna ta sig fram i terrängen även där det inte finns stigar att följa. På kvällarna går vi igenom och artbestämmer material som vi samlat in under dagen.

Inventering i västra Dalarna 9–14 juli

Det här inventeringslägret anordnas av Dalarnas Botaniska Sällskap. Vi kommer att inventera fjäll och skogslandskap med Sälen som bas.

Inventering i norra Ångermanland 16–22 juli

Det här inventeringslägret anordnas av Svenska Botaniska Föreningen. Vi kommer att inventera i norra och centrala delarna av Ångermanland med Junsele som bas. Boende (i stugby) och bilresor under inventeringen bekostas av Svenska Botaniska Föreningen.

Inventering i Lule lappmarks lågland 23–29 juli

Det här inventeringslägret anordnas av Svenska Botaniska Föreningen. Vi kommer att utgå från Gällivare och inventera både i skogslandet och i fjällnära områden. Boende (i stugby) och bilresor under inventeringen bekostas av Svenska Botaniska Föreningen.

Anmälan senast 10 juni

Anmälan till lägret i Dalarna görs till Urban Gunnarsson på urban.gunnarsson68@gmail.com.

Anmälan till lägret i Ångermanland görs till Lars Fröberg på lars.froberg@svenskbotanik.se.

Anmälan till lägret i Lule lappmark görs till Patrik Engström på botanikpatrik@gmail.com.

I anmälan anger du ditt namn, mobiltelefonnummer och hemstad, vilka dagar du vill delta och om du har tillgång till bil. Mer detaljerad information kommer att skickas ut till dem som anmäler sig.

Besök oss på trädgårdsmässan

Nordens största trädgårdsmässa ordnas 30 mars – 2 april i Älvsjö i Stockholm. Svenska Botaniska Föreningen kommer att vara på plats. Kom och besök oss i vår monter! Vi kommer även att hålla ett par föredrag, dels om spridning av växtmaterial och dels om Vårkollen.

Boka en växtatlasruta

Svenska Botaniska Föreningens Växtatlasprojekt har som mål att göra en svensk växtatlas över alla vilda kärlväxter. För att det skall vara möjligt behöver kunskapen om växternas utbredning i Sverige förbättras. Det görs genom att kartlägga kärlväxtfloran i milrutor i hela landet. I projektet används fynduppgifter från Artportalen och andra nationella databaser men en del rutor är fortfarande ganska dåligt kartlagda och där vill vi gärna ha in mer uppgifter.

Vill du ta dig an en ruta och inventera den i sommar? På www.atlas.botanikportalen.se finns en karta där du ser vilka rutor som behöver inventeras. Där kan du också boka den eller de rutor du vill botanisera i i sommar. Bokningen gäller året ut. Växtfynden rapporterar du i Artportalen.

Glöm inte att anmäla dig till botanikdagarna

Svenska Botaniska Föreningen har en lång tradition av att ordna utflykter och botaniska resor. Det kanske mest efterlängtnade arrangemanget är Botanikdagarna som varje år hålls i ett svenskt landskap, ofta med en lokal botanisk förening som värd.

I år är turen kommen till de östra delarna av Sörmland. Det är Botaniska Sällskapet i Stockholm som bjuder in och kommer att guida runt i olika naturmiljöer. Boendet är förlagt till Hagabergs folkhögskola i Södertälje. Därifrån görs tre dagsturer i olika riktningar. På kvällarna kommer det att hållas kortare föredrag. Du är välkommen att delta i botanikdagarna den 5–9 juli.

Anmälan öppnar 11 april klockan 9:00.

Mer information hittar du på www.svenskbotanik.se. Om du vill ha informationen skickad hem till dig kan du kontakta kansliet på 018-10 33 00 eller info@svenskbotanik.se.

Violer

TEXT: ULLA-BRITT ANDERSSON

Att känna igen en viol är ganska lätt. Det gör man på blommans form. De fem kronbladen är ordnade så att två är riktade uppåt, två åt sidorna och ett lite större är riktat nedåt. På baksidan av blomman finns en liten sporre. Men hur artbestämmer man dem? Ulla-Britt Andersson presenterar här landets alla violarter och ger oss tips på artskiljande karaktärer.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Styvmorsviol

Artbestämning

FOTO: GILLIS ARONSSON

I den skira strandviolens blommor syns mörka streck som lotsar besökande insekter in till nektargömman.

Översikt svenska violarter

Arter med gula eller flerfärgade blommor där gult ingår

Fjällviol, styvmorsviol och åkerviol.

Arter med enfärgade blommor som sitter på bladlösa skaft från bladrosetten

Luktviol, silvertiol, underviol (vårformen), buskviol, bergviol, kärrviol, mossviol, skuggviol och sumpviol.

Arter med enfärgade blommor som sitter på en bladig stjälk

Underviol (sommarformen med kleistogama blommor), sandviol, skogsviol, lundviol, storviol, strandviol, dvärgviol och ängsviol.

Om violer

Släktet violer *Viola* ingår i familjen violväxter *Violaceae*. Släktet omfattar i Sverige nittion arter och sex underarter. Därtill kommer ytterligare några arter som har spridits från odling. En del arter är ovanliga och har en begränsad utbredning. Åtta av arterna i släktet är rödlistade.

I världen finns det i runda slängar 500 olika violarter. De växer ofta i fuktiga och halvskuggiga lägen. De flesta arterna är fleråriga örter, men det finns även ettåriga arter och små buskar.

Violer känner man igen på blommans form. De fem kronbladen är ordnade så att två är riktade uppåt, två åt sidorna och ett lite större är riktat nedåt. På baksidan av blomman finns en liten sporre. Blommorna sitter ensamma på nickande skaft. Ofta finns det mörka markeringar i blomman som liksom lotsar besökande insekter in mot de centrala delarna.

Många violer har två sorters blommor. Dels vanliga, *chasmogama*, blommor med kronblad som lockar till sig pollinatörer. Dels *kleistogama* blommor som utvecklas senare på säsongen. De saknar i princip kronblad och i dem sker ofta självbefruktnings.

Frukten består av en kapsel som när den är mogen spricker upp i tre delar. När det sker kan fröna slungas iväg någon meter eller så. På de små fröna sitter ett litet fetttrikt bihang, ett så kallat *elaiosom*. Detta fett är eftertraktad näring för myror. Ibland gnager de av fetttriktet direkt och ibland bär de iväg fröet en bit och bidrar på så sätt till växtens spridning.

Tips från coachen

Om du vill lära dig violer så kan en bra början vara att lära sig de två vanligaste arterna skogsviol och ängsviol. När du kan dem och variationen inom arterna så kommer du att veta när du hittar något annat, något som är värt att arbeta vidare med.

Vid artbestämning är det viktigt att notera växtsättet. Har plantan bladrosett eller inte? Har plantan utlöpare eller inte? Sitter blommorna på bladlösa skaft som kommer direkt från bladrosetten eller sitter de på bladiga stjälkar? Hur ser bladformen ut? Vad har stiplerna för form och hur långa är de? Stipler är de två små bladlika bildningarna som sitter vid bladskaftets bas. Är bladskaften håriga eller kala? Är stjälkarna håriga eller kala? Hur är högbladen placerade? Högblad är blad som sitter på stjälken och deras utseende avviker från vanliga blad, hos violer är högbladen ofta mycket små. Vad har blomman för färg? Vad har sporren för form, färg och längd? Hur långa är foderbihangen? Foderbihang är den del av fodret som pekar snett bakåt mot sporren.

Hybrider bildas lätt mellan närstående arter. Det försvårar artbestämningen.

Bestämningsnyckel för svenska violer

- 1 Blommor gula eller flerfärgade där gult ingår 2
- 2 Blommor gula fjällviol
- 2 Blommor flerfärgade 3
- 3 Kronblad tydligt längre än foderbladen, ofta trefärgade styvmorsviol
- 3 Kronblad knappt längre än foderbladen, blomman går i vitt och gult .. åkerviol
- 1 Blommor enfärgade blå, violett eller vita 4
- 4 Blomman sitter på ett bladlöst skaft som kommer från bladrosetten 5
- 5 Med utlöpare från bladrosetten 6
- 6 Blommor lila luktviol
- 6 Blommor vita silverviol
- 5 Utan utlöpare från bladrosetten 7
- 7 Bladskäft ensidigt glest håriga underviol
- 7 Bladskäft kala eller runt om tätt håriga 8
- 8 Bladskäft runt om tätt håriga 9
- 9 Stipler nästan otandade buskviol
- 9 Stipler med långa fransar längs kanten bergviol
- 8 Bladskäft kala 10
- 10 Blad njurformade 11
- 11 Blad under kala kärrviol
- 11 Blad under håriga mossviol
- 10 Blad hjärtformade 12
- 12 Bladen är ungefär lika långa som breda skuggviol
- 12 Bladen är tydligt längre än breda sumpviol
- 4 Blomman sitter på en bladig stjälk 13
- 13 Med bladrosett 14
- 14 Stjälk ensidigt glest håriga underviol
- 14 Stjälk kal eller runt om tätt hårig 15
- 15 Stjälk runt om tätt hårig sandviol
- 15 Stjälk kal 16
- 16 Foderbihang långa, 0,9–2,5 millimeter skogsviol
- 16 Foderbihang korta, 0,3–0,8 millimeter lundviol
- 13 Utan bladrosett 17
- 17 Blad 2–3 gånger så långa som breda 18
- 18 Stjälk tätt hårig storviol
- 18 Stjälk kal 19
- 19 Bladbas rak, stipler kortare än bladskäften strandviol
- 19 Bladbas kilformad, stipler längre än bladskäften dvärgviol
- 17 Blad 1,3–2 gånger så långa som breda ängsviol

Åkerviol på väg att slå ut. Här syns blommans nickande skaft och foderbladens bihang.

FOTO: LEIF LARSSON

Stymorsviolens blommor varierar en del i färg. På bilden syns en ovanligt mörk form.

Artbestämning

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Åkerviolens kronblad, som går i vitt och gult, är kortare än foderbladen.

FOTO: LEIF LARSSON

Styvmorsviol känner man igen på de flerfärgade kronbladen.

Fjällviol *Viola biflora*

Fjällviol känner man lätt igen på de gula blommorna. Badén är njurformade och ljusgröna. Fjällviol är en flerårig art med krypande jordstam.

Fjällviol är en vanlig art i fjällen, både på kalvfjället och i fjällnära skog. Sällsynt kan man även hitta den längs älvdalar i skogslandet söderut till Dalarna och Hälsingland.

Styvmorsviol *Viola tricolor*

Styvmorsviol har trefärgade blommor som går i blålila, gult och vitt. Färgerna varierar en del, ibland kan de vara mer violett, ibland mer blå och ibland är det inte mycket vitt alls. Kronbladen är tydligt längre än foderbladen. Styvmorsviol är en ettårig eller fåårig ört.

Styvmorsviol växer på torr mark, ofta på sand eller berghällar. Den förekommer i hela landet men på Öland och Gotland är den ganska sällsynt. I inre delen av Norrland anses arten inte vara naturlig utan spridd med människans hjälp. Styvmorsviol är Ångermanlands landskapsblomma.

Arten brukar delas in i två underarter; vanlig styvmorsviol subspecies *tricolor* och klittviol subspecies *curtisii*. Klittviol är anpassad till att växa i sanddyner. Till skillnad från vanlig styvmorsviol är den flerårig, har en rikt grenad jordstam och tål därför att över-sandas. Klittviol förekommer utmed kusterna i södra delen av landet, från Bohuslän, längs Västkusten, Sydkusten och norrut till Uppland. Klittviol är rödlistad i kategorin sårbar (VU).

Åkerviol *Viola arvensis*

Åkerviolens blommor går i vitt och gult. Kronbladen är korta, bara knappt längre än foderbladen.

Åkerviol är en ettårig art som växer i åkrar, längs järnvägar och i trädgårdar. Arten är utbredd i södra delen av landet, norrut till Dalarna och längs Norrlandskusten. Åkerviol kan ibland vara svår att skilja från styvmorsviol och de två bildar dessutom hybrider.

FOTO: IVAN KRYUS

Fjällviol är omisskännlig med sina rent gula blommor och ljusgröna blad.

Luktviol *Viola odorata*

Luktviol är en flerårig art med bladrosett och tydliga utlöpare. Blomman sitter på ett bladlöst skaft som kommer från bladrosetten. De väldoftande blommorna är lila, i sällsynta fall vita, rosa eller gula.

Luktviol har sedan medeltiden odlats för sin väldoft och är spridd från parker, täppor och kyrkogårdar. Arten förekommer i södra delen av landet norrut till Dalarna och Medelpad. Lukt och utseende varierar en del mellan olika kloner.

Silvertiol *Viola alba*

Silvertiol är en flerårig art med bladrosett och tydliga utlöpare. Blomman sitter på ett bladlöst skaft som kommer från bladrosetten. Den har helt vita, väldoftande blommor. Arten kan förväxlas med vitblommiga plantor av luktviol men hos silvertiol är hela plantan påfallande hårig, hårigare än luktviol.

Silvertiol är mycket sällsynt och i vårt land endast funnen runt Borgholm på Öland. Där blommar den tidigt på våren, redan i mars. Från början är arten troligen införd för odling. Silvertiol är rödlistad i kategorin akut hotad (CR).

Underviol *Viola mirabilis*

Underviol är en flerårig ört med bladrosett. Den har ljusviolettera blommor och ljusgröna, njurformade blad. En artskiljande karaktär är att bladskaft och stjälek är ensidigt, glesst håriga.

Underviol växer i rikare skogar i södra och mellersta delen av landet, norrut till Jämtland och Ångermanland med enstaka fynd ännu längre norrut.

FOTO: JAN Y ANDERSSON

Underviol med blekviolett chasmogam blomma under högbladen. De här blommorna ser man sällan. Stjälk och bladskaft är ensidigt håriga.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Silvertiol har vita, väldoftande blommor och tydliga utlöpare. De blad som utvecklas på våren är ljusgröna och håriga.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Luktviol har väldoftande blommor och tydliga utlöpare vilket gör att plantan bildar bestånd. Blomfärg och hårlighet varierar påtagligt mellan olika kloner.

FOTO: MONICA MATHIASSEN

Underviolens kleistogama blommor utvecklas ovanför högbladen. Det är dessa man oftast ser.

Artbestämning

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Kärrviol har blekt blåviolettera blommor. Bladen är njurformade och nästan helt kala.

Buskviol *Viola hirta*

Buskviol är en flerårig ört med bladrosett. Blomman sitter på ett bladlöst skaft som kommer från bladrosetten. Blommorna är mörkt blåviolettera och bladen avlångt hjärtformade. Bladskäften är tätt håriga runt om. Dess stipler är nästan otandade.

Buskviol växer på solöppna platser på torr, gärna kalkrik mark och förekommer främst i kusttrakter i södra och östra delen av landet, norrut till Uppland.

Bergviol *Viola collina*

Bergviol är en flerårig ört med bladrosett. Blomman sitter på ett bladlöst skaft som kommer från bladrosetten. Blommorna är blekt violettera och bladen hjärtformade. Bladskäften är tätt håriga runt om. Dess stipler har långa fransar längs kanten.

Bergviol har en begränsad utbredning och växer i vårt land nästan uteslutande i Medelpad. Där går den under namnet "sundsvallsviol". Bergviol är rödlistad i kategorin sårbar (VU).

Kärrviol *Viola palustris*

Kärrviol är en flerårig ört med en gles bladrosett. Den har njurformade blad på kala bladskäft. Bladens undersida är kal och högbladen sitter ungefär vid mitten på blomstjälken. Blomman är blekt grållila och sitter på bladlös stjälk som kommer från bladrosetten.

Kärrviol växer på fuktig mark i större delen av landet.

Mossviol *Viola epipsila*

Mossviol är en flerårig ört med en gles bladrosett. Den har njurformade blad på kala bladskäft. Bladen är ofta håriga på undersidan och har en tydlig spets. Högbladen sitter på övre delen av blomstjälken. Blomman sitter på en bladlös stjälk som kommer från bladrosetten. Blomman är större och något mörkare lila än hos kärrviol.

Mossviol växer på fuktig, mullrik mark. Den är vanlig i norra och mellersta delen av landet. I söder förekommer den mer sällsynt.

FOTO: HÅKAN SUNDIN

Bergviol liknar buskviol men har en ljus sporre och stipler som är långt fransiga.

FOTO: BENGT STRIDH

Buskviol har håriga blad och blomskäft som kommer direkt från bladrosetten. Sporren är blåviolett och stiplerna är nästan otandade.

FOTO: MATS NORDHAG

Mossviol har blad som på undersidan är svagt håriga och mörkare blommor än kärrviol.

FOTO: HÅKAN SUNDIN

Skuggviol har blad som är ungefär lika långa som breda.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Sumpviol är en storväxt och ståtlig viol som växer på mark som översvämmas under våren. Bladen är tydligt längre än breda.

Skuggviol *Viola selkirkii*

Skuggviol är en flerårig ört med bladrosett. Den har kala bladskäft och hjärtlika blad som är ungefär lika långa som breda. Jordstammen är kort. Blomman sitter på ett bladlöst skaft som kommer från bladrosetten.

Skuggviol växer sällsynt på skuggig, mullrik mark och förekommer främst längs de större älvarna, från Värmland i söder till Jämtland och Ångermanland i norr. Enstaka förekomster finns längre norrut. Skuggviol är rödlistad i kategorin nära hotad (NT).

Sumpviol *Viola uliginosa*

Sumpviol är en ståtlig, storvuxen art med bladrosetter från en lång jordstam. Den har kala bladskäft och hjärtlika blad som är tydligt längre än breda. Blomman sitter på ett bladlöst skaft som kommer från bladrosetten.

Sumpviol växer på mark som periodvis är översvämmad. Den förekommer främst i östra Småland och längs nedre delen av Dalälven. Sumpviol är rödlistad i kategorin nära hotad (NT).

Sandviol *Viola rupestris*

Sandviol är en flerårig ört med bladrosett. Blommorna sitter på bladiga stjälkar som är tätt håriga runt om. Det finns dock plantor som är helt kala vilket kan vålla huvudbry och då förväxlas med småvuxna former av skogsviol. Högbladen sitter högt och sticker upp som två små horn.

Arten brukar delas in i två underarter; vanlig sandviol subspecies *rupestris* och lappviol subspecies *relicta*. Vanlig sandviol växer på torr, sandig och kalkhaltig mark. Den är sällsynt och förekommer från Skåne norrut till Ångermanland, vanligast på Öland och Gotland. Lappviol växer på kalkrik skiffer i sydsluttningar i Lule och Torne lappmarker. Båda underarterna är rödlistade i kategorin nära hotad (NT).

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Sandviolens stjälk är ofta tätt finhårig. Högbladen sitter högt upp på stjälken.

Artbestämning

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Ängsviol har blommor från en bladig stjälk men saknar bladrosett vilket skiljer den från skogsviol. Bladen är 1,3–2 gånger så långa som breda.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Lundviol har violetta, ganska smala kronblad och en gracil sporre i samma färg. Foderbihangen är korta.

Skogsviol *Viola riviniana*

Skogsviol är en flerårig ört med bladrosett. Blommorna sitter på bladiga stälkar som är kala. Blommorna har blå överlappande kronblad. Sporren är tjock och trubbig och går i vitt eller lila. Foderbihangen är långa (0,9–2,5 millimeter).

Skogsviol växer i skog, lundar och hagmarker. Arten är vanlig i södra delen av landet upp till Dalarna och Ångermanland. Norr därom förekommer den mer sparsamt.

Lundviol *Viola reichenbachiana*

Lundviol är en flerårig ört med bladrosett. Blommorna sitter på bladiga stälkar som är kala. Blommorna har ljuslila kronblad som inte överlappar varandra. Sporren är lila, smal och spetsig. Foderbihangen är korta (0,3–0,8 millimeter).

Lundviol växer i rikare skogar, främst längs kusterna från Skåne i söder till Uppland i norr. Lundviol är mycket lik skogsviol och de två bildar dessutom hybrider.

Ängsviol *Viola canina*

Ängsviol är en flerårig ört med bladig stjälk men utan bladrosett. Bladen är upp till dubbelt så långa som breda och har en hjärtlik bladbas. Blommorna är blålila. Sporren är vit och tydligt längre än foderbihangen.

Ängsviol växer i allehanda miljöer, både på soliga och halvskuggiga platser, på torr, frisk och fuktig mark. Arten förekommer i stort sett i hela landet. Från Svealand och norrut finns ängsviol med avvikande utseende. De har mer långsträckta blad och längre stipler. Denna form förs ibland till en egen underart; norrlandsviol subspecies *montana*.

Hybrider mellan ängsviol och skogsviol uppstår ofta. De har blommor som är lite flammiga i vitt och lila. Plantorna är ofta rikt förgrenade. I hybriderna bildas varken kapslar eller frön. Den vissna blomman sitter kvar långt fram på sommaren.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Skogsviol har blommor där kronbladen tydligt överlappar. Sporren är kort, trubbig och vitaktig. Foderbihangen är längre än hos lundviol.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Dvärgviol har långsmala blad med killik bas.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Strandviol har långsmala blad med en tvär bas. Blomman är ljus, ibland nästan vit.

FOTO: THOMAS GUNNARSSON

Storviol är en högväxt viol med tydligt hårig stjälk. Om du vill se storviol får du ta dig till Mittlandet på Öland.

Storviol *Viola elatior*

Storviol är en flerårig ört med bladig stjälk men utan bladrosett. Det är en storvuxen art som kan bli runt en halvmeter hög. Bladen är tydligt avlånga, 2–3 gånger så långa som breda. Stjälken är tätt hårig.

Storviol förekommer i vårt land endast på mellersta Öland. Där växer den i brynmiljöer på mark som är våt under vintern. Sällsynt kan den också växa i djupa karstsprickor på Stora Alvaret. Storviol är rödlistad i kategorin starkt hotad (EN).

Dvärgviol *Viola pumila*

Dvärgviol är en flerårig ört med bladig stjälk men utan bladrosett. Namnet till trots kan dvärgviol växa sig ganska stor, i gynnsamma lägen kan den bli ett par decimeter hög. Bladen är tydligt avlånga, 2–3 gånger så långa som breda och har en kilformad bladbas. Stjälken är kal och stiplerna på de mellersta bladen är längre än bladskäften. Blomman är blekt violett. Sporren är kort och grönaktig.

Dvärgviol växer på periodvis fuktig mark, ofta i anslutning till våtar. I vårt land förekommer den bara på Öland och Gotland, där den är ganska vanlig. Tidigare har det funnits en växtplats i Skåne men där verkar den numera vara utgången.

Strandviol *Viola stagnina*

Strandviol är en flerårig ört med bladig stjälk men utan bladrosett. Bladen är tydligt avlånga, 2–3 gånger så långa som breda och har en rak bladbas. Stjälken är kal och stiplerna på de mellersta bladen är kortare än bladskäften. Blommorna är blålila men påfallande ljusa, ibland nästan vita. Sporren är kort och grönaktig.

Strandviol växer på tidvis översvämmad mark utmed sjö- och åstränder. Det kan vara antingen sandstränder eller fuktängar som slåtrats eller betas. Det är en konkurrenssvag art som är beroende av hävd och varierat vattenstånd. Arten förekommer främst i södra delen av landet, norrut till Dalarna och Gästrikland. Längs Vänerens stränder och vid nedre delen av Dalälven är den särskilt talrik. Strandviol är rödlistad i kategorin sårbar (VU). 🌿

Botanik i Norge

TEXT: SOFIA LUND

Det finns mycket att se i vårt avlånga land. Vackra platser att besöka och arter att leta efter. Man behöver inte åka ett halvt jordklot bort för att få helt magiska naturupplevelser. Man kan vidga sina perspektiv på närmare håll. Jag vill rekommendera en tur i något av våra grannländer. Där finns mycket att utforska. Många likheter men också en del olikheter. I det här numret tittar vi lite närmare på vårt grannland i väster.

Vad har Norge att erbjuda den växtintresserade? De allra flesta miljöer och arter i Norge känner man som svensk botaniker igen. Men det finns också miljöer och arter som är nya för oss.

Höga berg och fjällflora

Norge är ett mestadels bergigt land. Högt, brant och dramatiskt. Ända ut till kusten där höga berg möter hav i de djupa fjordarna. För en svensk känns det konstigt att ha fjällväxter omkring sig när man är nere på havsnivå, men i Norge är det just så. Fjäll möter hav. Längs branterna syns en tydlig zonering med barrskog, fjällbjörkskog och kalfjäll. Om man reser här under vår eller försommar syns zoneringen som olika årstider. Det kan vara blomrik försommar nere i fjorden samtidigt som fjällbjörkarnas första ljusgröna musöron till blad visar sig en bit ovanför och snön täcker marken ännu högre upp.

Fjällfloran är utbredd i stora delar av landet. De allra flesta arterna känner vi igen från svenska fjällen men här finns också några arter som vi saknar. Högre toppar och fler glaciärer gör att det finns utrymme även för riktigt högalpina arter.

Till skillnad från här i Sverige behöver man inte ta sig jättelångt för att komma till fjälls. Ett par timmars resa från Oslo så är man där. Ofta når bilvägarna ända upp på kalfjället. Det gör det lättare att nå fjällfloran. Man behöver inte göra en veckolång expedition och bära tungt utan kan göra kortare utflykter. Några områden som kan vara intressanta att besöka för en svensk växtjägare är Dovre och Jotunheimen.

Exponerad kust

Norge har en lång och flikig kust. Till skillnad från Sverige som ligger ganska skyddat bakom Norge och Danmark så är den norska kusten avsevärt mer väderutsatt. Vind, vågor och salt har satt sin prägel längs kusten. Men också det atlantiska klimatet med mycket nederbörd och milda vintrar.

Detta är extra tydligt på Vestlandet. Där kan man hitta ganska många växtarter som inte finns i Sverige. Många av dem har en västlig utbredning som bland annat omfattar brittiska öarna. Här växer till exempel purpurljung, skottlandsögontröst, islandsgentiana, ljungvicker, strandnycklar, norsk blåstjärna,

hinnbräken och havsbräken. Arter som vi känner som rariteter från Sverige men som har talrikare förekomster i denna västliga del av Skandinavien är brunbräken, glansbräken, hjorttunga, skuggbräken, raggträjon, strimtag, hedfryle, storfryle, stor svalört, kustgullpudra, hedjungfrulin, hedjohannesört och jordviva.

Längst i norr

Längst upp i Nordnorge är klimatet arktiskt med inslag av tundra. Här kan man hitta arter med arktisk utbredning och arter med östlig utbredning. På stränderna finner man ishavståg, ishavstarr, arktiskt saltgräs, arktisk marviol, kolstjärnblomma, ishavstjärnblomma, ishavsglasört och strandgentiana. Ostronört, som i Sverige är en raritet, förekommer längs Nordnorges stränder ganska talrikt. Andra rariteter i norr är östbräken, stiftstarr, ryssgräs, talviksvallmo, spetsbergsvallmo, masivedel, ryssvedel, purpurkrassing, källskörbjuggsört, gaissakattfot, altaifibbla och ryssilja. Kolstarr, nordsaltgräs, polarsmörblomma, laestadiusvallmo, polargullpudra och fjälltrift, som i Sverige endast har enstaka växtplatser, förekommer mer utbredd på norska sidan av gränsen uppe i norr.

Till Norge hör även riktigt arktiska områden som Svalbard och Jan Mayen, men dem får vi återkomma till i ett annat nummer. 🌿

Floror och webbsidor

Nordens flora av Bo Mossberg och Lennart Stenberg fungerar bra som bestämningslitteratur då den täcker hela området. Om man vill använda nycklar rekommenderas **Norsk flora**. I höstas gavs en åttonde omarbetad upplaga ut av detta standardverk, som ursprungligen författades av Johannes Lid men som nu har omarbetats av Reidar Elven med flera.

Norrmännens motsvarighet till Artportalen hittar man på artskart.artsdatabanken.no. Där kan man söka fram växtplatser för de arter man letar efter.

Norge har inte en utan två nationalblommor – ljung och fjällbrud. Det finns ungefär 2 200 kärllväxter i Norge.

Växter som saknas i Sverige men finns i Norge

snedlåsbräken
naggglåsbräken
hinnbräken
sudetbräken
havsbräken
lidbräken
grön nysrot
knubbnöcklar
strandnöcklar
jättegärlök
norsk blåstjärna
ishavståg
atlanttag
spetståg
krypsäv
norsksäv
hedstarr
stiftstarr

finnmarksstarr
ishavsstarr
grönlandsstarr
dovregröe
sunnalsgröe
knutshögröe
arktiskt saltgräs
finnmarkssaltgräs
ryssgräs
spetsbergsvallmo
talviksvallmo
sibirisk klematis
mossranunkel
ryssruta
mossbräcka
äktä silverbräcka
bergbräcka
styvbräcka

masivedel
ryssvedel
skredvedel
ljungvicker
norskt björnbär
norddalsdagdkåpa
smaloxel
småoxel
nordlandsoxel
grenmarsoxel
sörlandsoxel
sognoxel
purpurkrassing
islandsfräne
sydlig blockdraba
dovredraba
finndraba
källskörbjuggsört

norsk skörbjuggsört
arktisk marviol
klippskräppa
grässyra
norsk trampört
polarnarv
arktisk saltarv
kolastjärnblomma
ishavsstjärnblomma
ishavsglasört
polarblågull
finnmarksviva
sandpyrola
purpurljung
hedmåra
vegamåra
strandgentiana
islandsgentiana

skafflänke
tanatimjan
islandstimjan
shetlandsögontröst
skottlandsögontröst
kustskallra
skäggklocka
gaissakattfot
norsk malört
fjäderklint
brantfibbla
altaifibbla
dovremaskros
norsk kärrmaskros
finnmarksmaskros
eldfibbla
atlantfibblor
ryssilja

Växter som är sällsynta i Sverige men vanligare i Norge

brunbräken
hjortunga
glansbräken
bergbräken
ryssbräken
skuggbräken
raggräjon
dansk stensöta
flytsvalting
revsvalting
sjönajas
lappyxne
brunkulla
vityxne
strimtag

hedfryle
storfryle
fleraxig sävstarr
bågstarr
frösöstarr
kolstarr
österbottenstarr
nordsaltgräs
dovresnögräs
sötgräs
skugglosta
strävlosta
rysselm
fjällkavle
kustjordrök

laestadiusvallmo
polarsmörblomma
vitsippsranunkel
bohusranunkel
stor svalört
raggsmörblomma
kustgullpudra
polargullpudra
klibbig fetknopp
engelsk fetknopp
hedjungfrulin
kustdagdkåpa
norsk dagdkåpa
klippoxel
norskoxel

fagerrönn
kolavide
finnblekvide
äktä daggvide
bergviol
lappviol
hedjohannesört
strandtrav
blekdraba
dvärgdraba
fjälltrift
stolt trampört
grusnarv
skrednarv
ryssnarv

polarstjärnblomma
lundviva
jordviva
skogslysing
baggsöta
blekgentiana
ostronört
drakblomma
gullspira
järnek
vitskråp
svartklint
sydbergsfibbla
nötkörvel

FOTO: MARGARETA EDQVIST

Norsk malört

FOTO: KENNETH BERGERSON

Purpurljung

FOTO: KENNETH BERGERSON

Skäggklocka

FOTO: MARGARETA EDQVIST

Havsbräken

FOTO: MARGARETA EDQVIST

Islandsgentiana

Resa i västerled

TEXT & FOTO: KENNETH BERGERSON

En exkursion till de botaniskt rika delarna av södra Norges inland behöver inte vara någon vidlyftig affär om man bor i Västsverige. Under några fina dagar före midsommar 2022 reste Kenneth Bergerson och Sofia Lund till Gudbrandsdalen och Dovrefjäll och plockade där de botaniska russinen ur kakan.

Veckan före midsommar var Sofia klar med sina åligganden som floraväktare, dels i Norrland – där gällde det inventering av norna – dels i Östergötland. Vi hade pratat om en tur till Norge vid den tiden, och eftersom väderutsikterna var lovande beslöt vi att ge oss av. Sofia, som har botaniserat mycket i våra grannländer, hade konstigt nog inte varit i dessa trakter förut, medan jag själv rest och vandrat ganska mycket i Norge. Framför allt hade jag varit med på Botaniska Föreningen i Göteborgs exkursion dit i juli 2009, med mycket sakkunniga ledare från både Norge och Sverige.

På förmiddagen den 22 juni startade vi alltså från Varberg respektive Göteborg i strålände väder. Det var faktiskt så strålände att det blev obehagligt varmt i Sofias bil, som saknar luftkonditionering. Vi passerade gränsen vid Svinesund utan Covid-formaliteter – föregående år hade det tagit mig och mitt barnbarn fyra timmar att komma in i Norge – men blev i gengäld fördröjda av bilköer vid Sarpsborg och genom Oslo. Men väl ute på E6 norrut mot Lillehammer gick det fort; det är ju numera motorväg nästan hela vägen. Och den dryga räkningen för alla betalvägarna kommer inte förrän senare på hösten.

Dopp i dyn och missad målart

Framåt kvällen var vi i Lillehammer, där vi bokat rum för natten. Vi fortsatte direkt till floden Gausas utlopp i Gudbrandsdalslågen, några kilometer norr om staden. Där hade jag för tretton år sedan blivit visad det sällsynta gräset glesgröe *Glyceria lithuanica* i en ganska lättillgänglig sumpmark invid floden. Och där stod den, i bästa blomning! Men så lättillgänglig var den förstas inte; jag fyllde stövlarna med vatten och höll på att dra ner Sofia i gyttnar när jag tappade balansen på en hal stock. Smått euforiska över den lyckade starten på resan körde vi till Lillehammer och checkade in på vårt hotell.

Nästa dag körde vi västerut genom öde höglänta trakter, där vägrenar och fält pryddes av rödblåra *Silene dioica* och vitsippasranunkel *Ranunculus platanifolius*, mot Synnfjell. Här finns inom ett begränsat område Nordens enda förekomster av skäggeklocka *Campanula barbata*. Vid hotell Spåtind, där jag sett skäggeklocka i stora mängder 2009 lyckades vi inte finna den i de

välbetade hästlagarna, men invid vägen neråt dalen hittade Sofia några små plantor som ännu inte blommade; som vi befarat var vi några veckor för tidigt ute.

Svårforcerad terräng i huldornas land

På fjällvägar tog vi oss sedan åter till Gudbrandsdalen, till trakterna av Tretten några mil norr om Lillehammer. Om man därifrån följer vägen söderut på västsidan av dalen passerar man efter någon mil en liten bäck i en ravin i den branta bergssidan. Det är den bland botanister berömda Bårdsengbekken, ett eldorado för den som letar efter så kallade "huldreplanter". Det är en grupp växter som man i Norden nästan bara finner i skuggiga bäckklyftor här kring Gudbrandsdalen, långt från deras huvudutbredning söderut i Europa.

Det var med högt ställda förväntningar vi gav oss upp i bäckravinen. När jag var här 2009 hade vi gått ner längs bäcken från en väg ovanför, och det hade varit nog så besvärligt, men nu skulle vi starta nerifrån. Jag hade blivit förvarnad om att det var svårframkomligt och ansträngande men blev ändå överraskad. Ravinen är brant, dess sidor ännu brantare – på de flesta ställen omöjliga att ta sig upp för – och marken kring den lilla bäckfåran består av större och mindre stenblock. Och ovanpå detta ett plockepinn av fallna, mer eller mindre förmultnade träd; särskilt besvärliga var stora granar med utspärrade grenverk. Vi tvingades röra oss kors och tvärs i ravinen, hela tiden genom nästan manshöga bestånd av strutbräken *Matteuccia struthiopteris*.

Men vilken miljö, och vilken ymnig växtlighet! Redan vid starten fann vi den första av "huldreplantene", sötgräset *Cinna latifolia*, som sedan kom att följa oss hela vägen upp. Det hade ännu inte utvecklats vippor, men var ändå lätt att känna igen. En av karaktärerna är att det är det enda av de bredbladiga skogsgräsen som inte vrider sina blad så att de visar undersidan. Vi fick kämpa oss uppåt en bra bit för att hitta nästa, den lilla ormbunken sudetbräken *Cystopteris sudetica*. Den är nära släkt med – och besvärande lik – den betydligt vanligare finbräken *Cystopteris montana* som också förekommer rikligt i hela bäckravinen. Det blev till att studera och väga samman detaljkaraktärer i floran, men till slut kände vi oss säkra på bestämningen. Och fortsättningsvis

På jakt efter "huldreplanter" i en frodig bäckravin. Vårt grannland i väst bjuder på nog så exotiska upplevelser.

Grannlandsbotanik

Den sällsynta sudetbräken är till förväxling lik den vanligare arten finbräken. På bilden ser vi sudetbräken.

Vi hade så när givit upp, men så stod den där – ryssklematis – ännu inte i blom men ändå karaktäristisk.

FOTO: SOFIA LUND

Guckusko i full blom blev en fin bonus på nedvägen.

tyckte vi oss redan med en blick kunna särskilja de båda förväxlingsarterna.

Nu återstod bara en av de förväntade sällsyntheterna, ryssklematis *Clematis alpina* subspecies *sibirica*. Vi började bli trötta och den långa återvägen bekymrade mig, som numera rör mig på stela gamla ben. Men just när vi tänkte börja återtåget och såg oss om efter en väg att ta oss upp ur ravinen hittade Sofia den; ännu inte i blom, men bladen är karaktäristiska.

Vi tog oss upp på sydsidan av ravinen för att gå ner genom skogen. Som en extra bonus hittade vi ett bestånd av guckusko *Cypripedium calceolus* i fin blom. Det var förhållandevis lätt, om än brant, att ta sig ner genom skogen. Åter nere vid vägen var vi trötta, svettiga och dammiga, och ett bad i älven något hundratal meter under oss var frestande i solvärmen; där skulle dessutom finnas ett bestånd av ännu en "huldreplante", ryssbräken *Diplazium sibiricum*. Men orken tröt. Vi bokade övernattningsstuga norr om Otta och körde E6:an upp genom den vackra Gudbrandsdalen, med efterlängtat glasspaus i Ringeby. På gästehuset, som visade sig vara en bensinstation med vidhängande motell, serverades en mycket norsk middag och därefter somnade vi gott i sköna sängar efter en fin men ansträngande dag.

Mot Dovre

Nästa morgon var det mulet och ganska svalt i den friska vinden, men vädret blev bättre efter hand. Dagens huvudmål var Dovrefjell, ryktbart bland botanister för sin rika flora. Vi körde alltså norrut mot Dombås och vägen över Dovrefjell. Vid Fokstugumyrin nära den flacka passpunkten gjorde vi dagens första stopp. På Artskart, Norges motsvarighet till Artportalen, hade vi hittat en lättillgänglig lokal för fjällviva *Primula scandinavica*. Vi hade båda sett den tidigare, men då bara ganska bedagad och i frukt eftersom den blommar så tidigt. Men här stod den, gråmjölig och med intensivt rödlila blommor, invid det pampiga stationshuset på Dovrebanan. Under dagen hittade vi den sedan lite varstans.

Vi körde vidare längs E6 ner mot Drivdalen och stannade invid anrika Kongsvold fjeldstue, belägen nedanför fjället Knutshö, ett av de artrikaste i Norden. Redan när vi steg ur bilen och gick upp på närmaste klippfylla fick vi en bild av områdets artrikedom. Fjällvivan blommade även här, liksom dovredraba *Draba dovreensis*, en art som bara finns i dessa trakter, och förstas en massa mer eller mindre vanliga fjällväxter. Här kunde man ha tillbringat en hel dag med att utforska floran och uppliva minnet av arter som man, ibland med stort besvär, letat upp i svenska fjällen tidigare i livet.

Från parkeringen fick vi syn på en myskoxe på andra sidan älven. Här i Dovre lever några hundra vilda myskoxar efter inplantering 1947. Vid Kongsvold finns även en välskött botanisk trädgård, etablerad 1924 av den legendariska botanisten Thekla Resvoll. Här, invid "den norska fjällbotanikens vagga", kan man se nästan hela den norska fjällfloran. Att gå runt och studera alla de över 200 arterna är nog en heldagsuppgift, men det var en fin plats för en paus där vi kunde äta våra lunchsmörgåsar i solen.

Det var förstas frestande för två botanister att ge sig upp på Knutshö, men trötta ben från gårdagen, hård vind och begränsad tid gjorde att vi avstod. Dessutom var det lite väl tidigt på året för att växterna uppe på kalfjället skulle ha kommit i gång ordentligt. I stället sökte vi efter norsk malört *Artemisia norvegica*, en endemisk art för området. En bit ner i dalen, vid Trollkjerka invid vägen, hittade vi mycket av den. Därmed kände vi oss färdiga med Dovrefjell för denna gång och körde tillbaka mot Gudbrandsdalen.

På gräsbevuxna tak

Nu var det dags att leta efter piplök *Allium fistulosum*, en art som är naturaliserad i dessa trakter och som Sofia aldrig hade sett. Den växer på gräsbevuxna tak på äldre byggnader. Vägleda av lokaluppgifter i Artskart sökte vi den förgäves på flera platser i övre Gudbrandsdalen. Vid några gamla övergivna gårdsbyggnader norr om Selsverket hittade vi den slutligen, i finaste skick. Då blev Sofia glad.

Lite längre söderut fick vi leta en stund efter ryssbräken, som jag sett här 2009, och efter en stund fann vi ett ganska stort bestånd. Det led mot kväll, men väster om Otta hade vi siktat in oss på två rariteter som är ganska vanliga just här: rysk drakblomma *Dracocephalum thymiflorum* och stickelfrö *Lappula deflexa*. I en grusig väglänt bland villor norr om älven var det bara att gå ut ur bilen och studera båda två på samma ställe. Sedan körde vi tillbaka till Otta, besåg samhället – det var snart gjort – och åt en god middag i kvällssolen innan vi körde tillbaka till vårt gästehus.

Frukost på fjället och sedan hemresa

Nästa morgon bestämde vi oss för att köra hemåt då jag hade en förkylning på gång. Men vi ville ändå hinna med en sväng över östra Jotunheimen så vi startade tidigt längs den vackra Sjodalen. På de översta magra tallmoarna längs vägen kunde vi glädja oss åt något för våra svenska ögon så exklusivt som mängder av blommande mosippa *Pulsatilla vernalis*, som faktiskt är vanlig i dessa trakter även uppe på fjällhedarna. Vi gick ner till älven Sjoa för att leta efter dvärglåsbräken *Botrychium simplex* på en lokal där jag sett mycket av den vid mitt förra besök. Låsbräknar fann vi, men inte den.

Lite längre fram, i de vackra översta jordbruksbygderna vid Russlie, tog vi oss på gamla träbroar över Sjoa till en grusbänk, där vi hoppades finna jotunheimsvallmo *Papaver radicatum* subspecies *intermedium*. Det är en högalpin art, men på älvstränder som denna kan man finna plantor som etablerats då frön spolats ner. Vi letade förgäves – förhållandena är ju mycket olika år från år beroende på nederbörd och annat – men i stället hittade vi strandtrav *Cardaminopsis petraea*, och det är ju inte heller så tokigt.

Därmed fick det vara nog med växter för denna resa, och vi hade ju fått med oss mycket på lite mer än två dagars botaniserande. På Gjendesheim turisthytte åt vi en sen frukost med utsikt över den vackra sjön Gjende innan vi anträdde hemfärden. Vår till en början storslagna färdväg gick över högplatån Valdresflye på nästan 1 400 meters höjd, ner till Bygdin och den klassiska skidorten Beitostölen och Fagernes i Begnadalen. Därefter vidtog en lång transportsträcka till Hønefoss, och vår tidiga start gjorde sig påmind; vi blev dåsiga i solvärmen i bilen och fick turas om att köra. GPS:en ledde oss runt Oslo, men vi lyckade ändå inte undvika midsommarköerna.

Framåt kvällen var vi åter i ett solvarmt Göteborg. Trötta men med många fina upplevelser i bagaget. 🌿

I Gudbrandsdalen finns många hus med torvtak. På de äldsta torvtaken kan man hitta piplök, en gammal kulturväxt som förr ansågs skyddad mot brand.

Vid det aningen överdimensionerade stationshuset vid Folkstugu blommade fjällviva, dovedraba och blågull.

Det fagre Telemark – og de blomstene som finnes der

TEXT & FOTO: ROGER HALVORSEN

Den norske botanisten Roger Halvorsen berätter här om sina hemtrakter i Telemark i södra delen av Norge, där fjäll möter kust. Han ger oss små glimtar av områdets säregna natur och rika flora. Kanske kan det locka till ett besök i vårt grannland i väster?

Aa, kunde eg fara til Telemork
og liva ei Sumarstund!
Der gror det Ryllik paa Stove-Tak
og Songar paa Folkemunn.

.....
— Til Sumars so fær me sjaa!

Slik begynner den norske poeten Per Sivle (1857–1904) sin lovprising av Telemark.

Telemark er et fylke i den sørøstre delen av Norge, på vestsiden av Oslofjorden. Det strekker seg fra høyfjellsplatået Hardangervidda og sør til kysten ved byene Skien, Porsgrunn og Kragerø. Telemarks historie har en rik og variert gammel folkekultur med særegne tradisjoner, blant annet med en dialekt som også omfatter mange lokale dialektnavn og lokal bruk av planter innen floraen.

Høyeste punkt i fylket er Gaustatoppen ved Rjukan med sine 1 883 meter over havets nivå. Landskapet er svært varierende med fjell, berg og skog, med jordbruksområder imellom og en skjærgård med større og mindre øyer. Berggrunnen holder et rikt utvalg av bergarter, med en smal stripe av kambrosilurske bergarter i den søndre delen av fylket som kalles Grenland, og vulkanske bergarter som bryter fram mot nabofylket Vestfold i øst. Denne vekslingen i geologi, landskapsformer og vegetasjonstyper setter sitt tydelige preg på plantelivet og gjør Telemark til et av Norges mer artsrike floraområder.

Til fjells i Øvre Telemark

Hardangervidda er Nord-Europas største høyfjellsplatå. Sentrale deler av vidda er fredet som nasjonalpark. Mange arter som en finner i Skandinavias fjell, når sine norske sørgrenser her, og man skal ikke bevege seg langt inn fra hovedveiene som krysser vidda før en støter på plantesamfunn som er dominert av reinrose *Dryas octopetala* (fjällsippa) med følgearter som bergveronika *Veronica fruticans* (klippveronika), reinmjelt *Oxytropis lapponica* (lappvedel), blindurt *Silene wahlbergella* (fjällblära), brudesporer

Gymnadenia conopsea (brudsporre) og fjellhvitkurle *Pseudorchis straminea* (fjällyxne).

Fyllittsåter er små partier der gamle havbunnssedimenter under den kaledonske fjellkjedefoldingen ble omdannet ved at eldre gneis ble skjøvet over sedimentene. Disse fyllittsåtene, som noen steder kalles ”råta-fjell”, er gjerne rike på sjeldne arter.

Søterot – en norsk art

Søterota *Gentiana purpurea* (baggsöta) har en delt hovedutbredelse i Europa med forekomster i Alpene og Nord-Italia og sine til dels rike forekomster i Sør-Norge. Den nordiske utbredelsen er i all hovedsak norsk. I områder med fjellbjørkeskog i Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn, og Fjordane, og kanskje særlig i Telemark kan arten opptre i store mengder. Den finnes en sjelden gang med en gulhvitt form, blant annet i området inn mot Falkeriset ved den store regulerte sjøen Møsvatn.

Søterota er fra langt tilbake blitt regnet som en virksom medisinsplante, noe som har ført til at den flere steder er blitt utryddet. Det norske navnet søterot er en slags tabu-regle eller et noanavn. Dette skyldes at en etter gammel overtro ikke måtte nevne det faktum at de medisinske virkningene hos planten er knytta til de meget sterke bitterstoffene som finnes i rota. Ble dette nevnt, for eksempel ved å bruke det nedsettende navnet ”beiskrot”, fornærmet man de gode vettene og medisinvirkningen uteble. På tross av at planta er meget bitter, beiter fårene den med begjærighet.

Vadderot – en sjelden telemarksplante

I området ved Møsvatn og et godt stykke nedover til midtre deler av Telemark kan en her og der støte på en annen sjelden telemarksplante – vadderot *Phyteuma spicatum* (vitrapunkel). I Norge er den kjent som viltvoksende bare i Telemark. Jeg er blitt fortalt at den ble dyrket som matplante i Rauland i forrige århundre under navnet ”søterot”. Rota skal være meget næringsrik. Ellers kan den dukke tilfeldig opp i parker innkommen med grasfrø. En

lokalitet hvor arten er lett å finne, er i krysset der veien går ut mot den såkalte Møsvannstangen i Møsvatn, det store regulerte vannet ved riksvei 37 litt vest for Rjukan. I bjørkeskogen rett ved veien vokser det store og kraftige eksemplarer.

En liten sving nedenom Dalen

På stedet Dalen helt i vestenden av sjøen Bandak ender kanalsystemet Telemarkskanalen. Til Dalen går det sommerstid turistbåter fra Skien i sør. Her ligger det ærverdige Dalen Hotell. Like interessant som historien her er den rike floraen i området. Klimaet og jordsmonnet gir mulighet for en vegetasjon som har lokket floraturister hit i generasjoner. Artsmangfoldet er stort i denne delen av Telemark der flere arter når sine norske innergrenser.

På forsommeren finnes noen steder orkidéer i tusener på enger og i veikanter. Her vokser for eksempel den gule formen av søstermarihand *Dactylorhiza sambucina* (Adam och Eva). Søstermarihand er Telemarks landskapsblomma fordi den har sin norske hovedutbredelse i fylket og synes på et vis å være knyttet til bondekultur-samfunnet i Telemark. Artens *locus classicus* er Tåtøy i Kragerø der den ble funnet av Edvard Ellingsen i 1882.

Ved sjøen Bandak i Lårdal like øst for Dalen, er det også funnet fine bestander av hvit skogfrue *Cephalanthera longifolia* (vit skogslilja), en art som ellers er meget sjelden i Telemark.

En av de store kuriositetene ved Dalen Hotell er klokkesøte *Gentiana pneumonanthe* (klockgentiana) som ellers i Norge har sin hovedutbredelse langs kysten fra Kristiansand til Sola i Rogaland samt noen få spredte lokaliteter i grensetraktene mot Sverige.

Den nordiske utbredelsen for søterota (baggsöta) er i all hovedsak norsk.

Marisko (guckusko) i gul utgave.

Kambrosilurkalk i Grenland

Grenland ligger helt sør i Telemark og er det området der folkestammen grenene i vikingtida hadde sitt leveområde. Her ligger det en smal stripe av kambrosilurske bergarter inneklemt mellom grunnfjellet i vest og eruptivbergartene i øst. Store deler av disse områdene er slukt av boligbygging, men fortsatt finnes det små fine områder mellom byene Skien, Porsgrunn og Langesund med et stort utvalg av kravfulle arter. Orkidéfloraen er etter norske forhold meget rik. Stedvis med gode bestander av flueblomst *Ophrys insectifera* (flugblomster) og marisko *Cypripedium calceolus* (guckusko). Her finnes det også ørsmå forekomster av rød skogfrue *Cephalanthera rubra* (rød skogslilja).

På kalkklippene ved Langesund og den nærliggende Langøya finnes en av de mest spektakulære forekomstene Telemark kan by sine besøkende med interesse for botanikk. Her vokser fjellplanta reinrose (fjällsippa) i store tepper bare noen få ti-metere fra havkanten. Den ble funnet her av professor Mathias Numsen Blytt i 1838. I Grenland finnes også en norsk endemisme – grenmarasal *Sorbus subpinnata* (grenmarsoxel). En sjelden art som vokser hist og her langs kysten til et stykke nedover Sørlandet og inn i Buskerud fylke. Arten har sin *locus classicus* i Porsgrunn.

Hvitrot *Laserpitium latifolium* (spenört) er en godt kjent skjermplante mange steder i Sør-Sverige, men i Norge er den sjelden. I Grenland har den et av sine to vokseområder i Norge, både på eruptivbergartene og kalkområdene. Det andre vokseområdet er ved Kristiansand. I sannhet en merkelig utbredelse.

Grannlandsbotanik

Kystområdene i sør – et botanisk veikryss

De sørligste områdene av Telemark utgjør sammen med deler av Vestfold og Agder fylker på et vis et botanisk trafikk-knutepunkt eller veikryss. Her møtes vestlige kystplanter og østlige arter, fjellplanter møter sørlige arter. I tillegg er det også enkelte arter som har sitt norske vokseområde i hovedsak knyttet til denne delen av Telemark.

Bergfrue *Saxifraga cotyledon* (fjällbrud) tenker vi oftest på som en fjellplante. Den ser ut til å ha sin hovedutbredelse i verden i Norge, men finnes også på Island, i Pyreneene og Alpene. I Kragerø vokser den i bergveggen ved Valberg ned til 5 meter over havets nivå. I Øvre Telemark kalles den "sifydde", et navn som betyr "alltid full" fordi bladverket lagrer vann til tørrere perioder.

Rødsmelle *Atocion armeria* (rosenglim) er en art som troligst er innkommet sørfra som hagevekst i tidligere tider. I våre dager har den fått et godt fotfeste i Telemark og er nesten å regne som en ren telemarking. År om annet opptrer den noen steder i masseforekomster i kystområdene.

En telemarksplante *par excellence* som lenge hadde sine eneste norske forekomster på kysten av Telemark, fra Porsgrunn til Kragerø, er buskvikke *Hippocrepis emerus* (gulkrone). Nå er den også funnet ett sted helt øst i Agder fylke. Noen steder i Kragerø finnes den i tette bestander. Disse overgår sannsynligvis de fleste kjente lokalitetene som i Sverige. Raggarve *Cerastium brachypetalum* (raggarv) er funnet på noen svært små lokaliteter i Kragerø og har sine eneste kjente norske forekomster i dette botaniske veikrysset. Den må kunne regnes som en av våre aller sjeldneste arter og når nesten sin nordgrense i Europa på kysten av Telemark. Buskvikke og raggarve hører, sammen med fargeginst *Genista tinctoria* (färgginst), til en liten og eksklusiv gruppe av arter fra sørligere egner som så vidt når norskekysten med en meget begrenset utbredelse.

Av arter som kan sies å være nær sin vestgrense i Sør-Norge kan blant andre nevnes stavklokke *Campanula cervicaria* (skogsklocka), bitterblåfjær *Polygala amarella* (rosettjungfrulin), kjempesoleie *Ranunculus lingua* (sjöranunkel), krusfrø *Selinum carvifolia* (krusfrö), ertevikke *Vicia pisiiformis* (ärtvicker), strandrisp *Limonium humile* (bohusmarrisp), taglstarr *Carex appropinquata*

(tagelstarr) og vipestarr *Carex exstensa* (segstarr). Vipestarr kan i Norge nærmest regnes til de eksklusive telemarksartene.

Arter som på samme måte har sin østgrense i Sør-Norge er blant andre prikkstarr *Carex punctata* (prickstarr), stortrollurt *Circaea lutetiana* (stor häxört), gaffelullurt *Logfia minima* (spenslig ullört), sandkarse *Teesdalia nudicaulis* (sandkrassing) og sørlandsvikke *Vicia cassubica* (backvicker).

Om skjærgården

Kyststripen i Telemark er et populært ferieområde sommerstid. Ved Langesund ligger den idylliske Langøya med sin svært rike kalkflora, ei øy som ble oppdaget som en botanisk perle av botanikkprofessor Blytt tidlig på 1800-tallet. Dette er en lokalitet som i dag sjarmerer alle botanikere som besøker stedet.

Utenfor Kragerø, helt ute mot Skagerak, ligger Stråholmen og Jomfruland, to øyer som kan by på store botaniske opplevelser. Sjøområdet utenfor den langstrakte øya var kjent som et av de farligste områder å ferdes på sjøen, et sted hvor mange skip har forlist gjennom historien. Begge disse øyene er praktfulle flora-lokaliteter. I stedet for å ramse opp hva som kan finnes på disse øyene, vil jeg heller si det slik – Stråholmen og Jomfruland er "verdt ei messe", både geologisk, botanisk og ornitologisk. En art jeg likevel tør nevne er gul hornvalmue *Glaucium flavum* (strandvallmo) som i det siste tiåret har dukket opp igjen i store mengder på Jomfruland etter å ha vært nærmest fraværende de siste 100 årene.

Andre elementer i Telemarks florabilde

Et par andre elementer som preger floraen helt sør i Telemark fylke er de bokstavelig talt blomstrende og levende kulturminnene en finner ved kysten og som henger sammen med tidligere bruk av seilskuter – ballastfloraen og møllefloraen.

I perioden fra sist på 1700-tallet og fram til første verdenskrig, med unntak av perioden med de såkalte Napoleons-krigene, hadde Telemark en livlig handel med utlandet, særlig England og Nord-Europa. Handelen besto for det meste av utførsel av tømmer og is. Utførselen av is, fra sjøer og tjern, til bruk blant annet som kjølemiddel i fiskeriene, foregikk med seilskuter. Det var ikke så

Buskvikke (gulkrone) er ei plante som er kjent fra Öland og Gotland og med store forekomster på kysten av Telemark.

Rødsmelle (rosenglim) har kanskje kommet inn som prydblant langt tid tilbake. Ved kysten av Telemark har den fått rotfeste og blitt hva vi kaller heimleg.

Vadderot (vitrapunkel) er i Norge kjent som viltvoksende bare i Telemark.

Reinrose (fjällsippa) helt ned ved havkanten på Langøya ved Langesund, oppgavet av Mathias Numsen Blytt i 1838.

mye innførsel av varer til Norge på denne tiden, og seilskutene måtte dermed trygge seilasen hjem ved å ta om bord ballast i form av jord, sand og stein som ble losset nær de små kystsamfunna og byene langs kysten av Sør-Norge. Her ble ballasten ofte brukt til nyttige formål. På telemarkskysten, hvor det lå mange isbruk, ble det brakt i land mye ballast. Med denne ballast fulgte det med frø og annet plantemateriale. Fremmede plantearter spirte fram. Fremdeles er det mulig å finne mange slike sjeldne arter av fremmed opprinnelse rundt om i kystbyene. Noen av disse er blitt gode "borgere" i den norske floraen, mens andre bare dukker opp når det av og til rotes opp jord på de gamle ballastplassene.

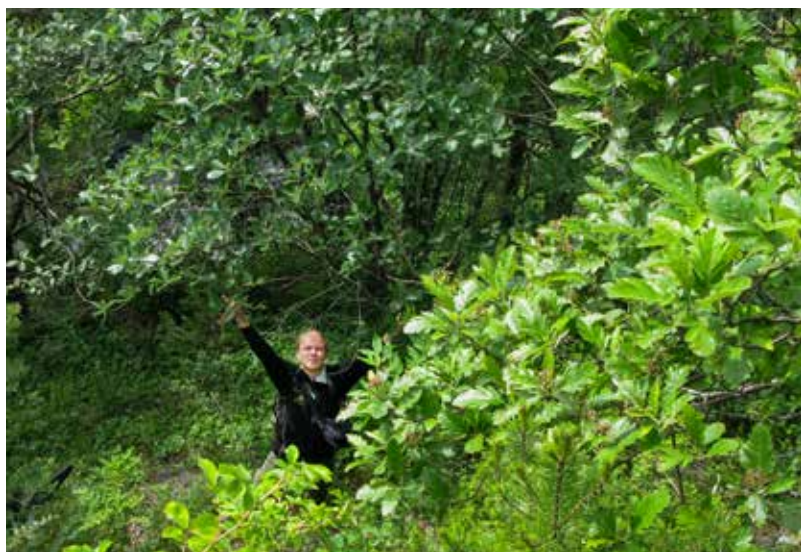
Når det gjelder møllefloraen, den floraen som dukket opp i forbindelse med innførsel av korn, er Skien et sentralt sted. Hit er det tatt inn korn fra all verdens kanter i over 100 år og floraen ved Skien Aktiemølle er en historie fylt av handelspolitiske hendelser alt etter hvor kornet ble hentet fra. Det kom i en periode korn fra Svartehavet, i en periode fra Amerika og etter hvert fra mange andre steder rundt om. Mølla og siloanleggene i Skien er i dag kanskje en av Norges rikeste og fornemste lokalitetene av denne typen – enn så lenge. 🌱

Tips

I Telemark finnes det en aktiv botanisk forening, Telemark Botanisk Forening, hvor det finnes en flokk ivrige og dyktige amatørbotanikere som kan bistå og gi råd om noen ønsker hjelp for å finne fram i vår rike og vakre natur!

Raggarve (raggarv) er en av Norges sjeldneste plantearter.

Erik Ljungstrand i et hav av "oxel" ved Breviksbruas nordre ende, blant annet grenmarasal (grenmarsoxel).

Strandviol, knärot och klapperstarr

Under de två senaste åren har floraväktariet haft lite extra fokus på strandviol, knärot och klapperstarr.

Strandviol har varit en ganska trevlig art att floraväcka. Växtplatserna utgörs av strandängar, sandstränder eller klippstränder i inlandet. Trots att många växtplatser inte hade besökts sedan 1980- eller 1990-tal så återfanns arten på många platser. Under de här två åren har vi fått in 161 fyndrapporter i floraväktariet, 42 av dem var ej återfunna.

Knärot däremot är lite av en vattendelare. En del går verkligen i gång på den och har floraväckt flitigt. En trevlig egenskap är att den går bra att floraväcka så länge det är barmark. Andra tycker det är som att leta efter en nål i en höstack när koordinaten är på 100 meter när och skogen ser likadan ut överallt. Under de här två åren har vi fått in 1 481 fyndrapporter, 220 av dem var ej återfunna.

Klapperstarr visade sig vara betydligt svårare att floraväcka. Starrar är ju inte helt enkla. Den här arten är enklast att hitta när den är i blom och de gula ståndarna bryter av mot bakgrunden. Under de här två åren har vi fått in 35 fyndrapporter, 15 av dem var ej återfunna. Klapperstarr är en art som är betydligt vanligare i arktiska områden. Man kan därför misstänka att den missgynnas av ett varmare klimat. Därför är det särskilt angeläget att hålla koll på hur det faktiskt går för arten. Så fortsatt gärna att floraväcka klapperstarr, ni som rör er längs Östkusten.

FOTO: HÅKAN SUNDIN

Klapperstarr är en småvuxen starrart som växer strandnära längs Östkusten, från Östergötland i söder till Norrbotten i norr.

Två floraväktarläger

Svenska Botaniska Föreningen kommer i år att ordna två floraväktarläger. Under några dagar kommer vi då att bo tillsammans och floraväcka från morgon till kväll. Både erfarna floraväktare och nybörjare är välkomna att delta.

Österlen 10–14 maj

I östra Skåne finns många vårblommande arter att floraväcka. Vi kommer bland annat att söka efter smultronfingerrört, sandlusern, strandviol, klittviol, sanddådra, sandnörel, åkermadd, taggkörvel, sandtimotej, ekorssvingel och trubbstarr.

Vi utgår från ett vandrarhem i Haväng. Vi träffas där onsdag kväll för en introduktion. Under torsdag till söndag delar vi upp oss i smågrupper och inventerar så många lokaler vi hinner med.

Gotland 31 juli – 4 augusti

Den här veckan kommer vi att utgå från ett vandrarhem i Ljugarn på östra Gotland. Vi träffas där måndag kväll för en introduktion. Under tisdag till fredag delar vi upp oss i smågrupper och inventerar så många lokaler vi hinner med.

Vi kommer framför allt att söka efter alvarstånd, kalkkrassing och gulyxne. Men det kommer bli en del andra arter också, lite beroende på hur sommaren utvecklar sig.

Anmälan

Anmäl dig till sofia.lund@svenskbotanik.se.

Sista dagen för anmälan till Österlen-lägret är 10 april. Sista dagen för anmälan till Gotlands-lägret är 6 juni. Antalet platser är begränsade, så vänta inte för länge.

Svenska Botaniska Föreningen står för boende (i vandrarhemsstandard) och ersätter resekostnader som uppstår under fältdagarna.

Vad är Floraväktarna?

Floraväktarna är ett nätverk av naturintresserade personer som är med och bevakar och ökar kunskapen om våra hotade växter. Att kartlägga förekomsten av hotade växter är en viktig del i arbetet för att bevara vår biologiska mångfald.

Alla som är intresserade av växter och vår natur kan bli floraväktare och hjälpa till i arbetet med att bevara våra blomsterrika miljöer och deras arter.

Är du nyfiken och vill hjälpa till? Då ska du ta kontakt med samordnaren i det geografiska område där du bor så får du mer information om verksamheten. Kontaktuppgifter och mer information hittar du på www.svenskbotanik.se/floravaktarna.

Fokusarter 2023

Under 2023 vill vi att ni har lite extra fokus på **plattsäv**, **rödsäv** och **sanddraba**. Det är arter där vi behöver få in aktuell information. Plattsäv och rödsäv har tidigare inte floraväktats, vi vet därför inte riktigt hur det går för dessa arter. Sanddraba har floraväktats en del men vi vill gärna ha en bättre bild av hur det står till med den.

Väktade sanddraba i vår

Sanddraba floraväktas bäst i maj. Det är en liten, ettårig ört som blommar om våren. En del frön gror på hösten och blommar tidigt medan andra frön gror på våren. Därför bör man vänta till senare delen av våren då alla plantor hunnit gå i blom.

Sanddraba hör hemma i landets mellersta och norra delar, från Västergötland till Torne lappmark, men är ojämnt spridd. Den växer i blottad, vanligen ganska fin, sand i torra miljöer som stränder, brinkar, nipor, markblottor i sandig betesmark och trädor. Mer tillfälligt kan den dyka upp på sandiga gårdsplaner och på kyrkogårdsmurar. De rikaste förekomsterna i norra Uppland antas härstamma från införsel med skeppsfart medan förekomster i bergbranter i Lappland antas vara ett resultat av naturlig spridning. I Västerbotten har arten försvunnit från flera lokaler men det är oklart om detta är en generell nedgång. Så ge er ut och leta efter sanddraba i vår!

Floraväktat under 2022

Att intresset för floraväkteriet är stort märks och under förra året tillkom nästan hundra nya floraväktare. Vid årsskiftet 2022/23 var vi totalt 727 floraväktare.

Under fjolåret var ungefär 450 floraväktare aktiva i verksamheten, antingen som rapportörer eller som medobservatörer. Tillsammans floraväktade vi 9 923 lokaler, 8 174 av dem var lokaler för hotade arter och EU-arter. Den senare siffran har ökat stadigt under senare år.

Vill du veta mer om vad floraväktarna gjort under året? Då kan du läsa floraväktarnas årsrapport. Du hittar den på www.svenskbotanik.se/floravaktarna.

Nytändning i Östergötland

Under fjolåret gjordes en särskild satsning på floraväkteriet i Östergötland. Under året har floraväktardata i Artportalen gått igenom och floraväktarlokalerna skapats för alla hotade arter i länet. De relativt nytillträdde floraväktarsamordnarna Therese Åström och Monika Sunhede har kommit in i arbetet och har en plan för hur floraväkteriet ska utvecklas i länet. Med givande möten och ett floraväktarläger under försommaren har många floraväktare, både gamla och nya, fått ny energi och under året floraväktades det i länet avsevärt mer än tidigare. Mycket roligt att se en sådan entusiasm!

FOTO: LEIF LARSSON

Sanddraba är en ettårig ört i familjen korsblommiga växter. Plantan är i storlek som nagelört med vilken den ofta växer tillsammans.

Värmländsk ädelmynta

– växten som försvann och sedan återuppstod

TEXT: LARS EFRAIMSSON FOTO: MATS NORDHAG

I gamla tider odlades ädelmynta i snart sagt varje täppa på vår landsbygd. Den var en viktig ingrediens i "bondens kök" och användes som krydda vid tillagning av kött, särskilt lammkött, men även i såser och sallader. Den nyttjades också som medicinalväxt vid apoteken.

Ädelmynta anses vara en hybrid mellan åkermynta och grönmynta. Den infördes till vårt land för odling som kryddväxt för flera hundra år sedan. I Värmland uppstod så småningom en variant, eller snarare en form som det kallas på botaniskt språk, till huvudformen. Den kom att få namnet "värmländsk ädelmynta" med tillägget '*Anderssoniana*' i det vetenskapliga namnet. Den värmländska ädelmyntans kompletta benämning blev så *Mentha × gracilis 'Anderssoniana'*. Någon har hävdats att den värmländska varianten av ädelmyntan möjligen kan ha ett finskt ursprung, införd av finnarna till de värmländska bygderna under 1600-talet.

Men tiderna förändrades. Ädelmyntan kom så småningom i onåd i bondens kök, utkonkurrerad av modernare grödor i kryddlanden. Under en period kom ädelmyntan att betraktas som ett ogräs, då den lätt spred sig till potatisland och andra platser där man inte ville ha den. På många platser bekämpades den nästan systematiskt. Till detta kommer att myntan behöver öppen, kultiverad jord för att trivas. När kryddland och potatisland läggs igen, vilket hände ganska ofta vid så kallad växelodling, så försvinner den. Ädelmyntorna bildar inga funktionsdugliga frön utan sprider sig endast med utlöpare, så det finns inte kvar någon fröreserv i marken. Följden blev att den värmländska myntan med tiden försvann från många av sina tidigare växtplatser. Den blev en sällsynthet och kom att anses som utgången från Sverige, och därmed också från vår planet, eftersom den ju är en svensk endem. Enligt uppgifter i gamla landskapsfloror som Fredrik Hård af Segerstads *Den Värmländska kärlväxtfloras geografi* och Erik Almquists *Dalarnes flora* så fanns den värmländska ädelmyntan fortfarande under 1940-talet kvar på många platser i Värmland och Dalarna. De två flororna hänvisar till Nils Hylanders lokal-sammanställning och karta över växternas utbredning från 1941. Där uppges att den värmländska ädelmyntan då fortfarande fanns vid Svinbäcken nära Karlstad, i Karlskoga, Rämnen, Sunne och Norra Råda, med flera platser i Värmland.

Under de följande två decennierna kom den värmländska ädelmyntan att anses utrotad från den svenska floran. Det dröjde till 1959 innan arten ånyo noterades. Då upptäckte folkskollärare Pell Algot Eriksson några plantor vid skolhuset i Norra Avradsberg, en liten by i Malung-Sälens finnmarker, nära gränsen till Värmland. Från skolhuset i norra Avradsberg spred den sig senare med ett jordlass även till Södra Avradsberg. Bara ett par år senare, 1961, hittade ovan nämnda Pell Algot en ny växtplats i Tyngsjö,

centralort i Malung-Sälens finnmark. Växtplatsen i Tyngsjö försvann efter bara några år men i Avradsberg kunde myntan hålla sig kvar. Förhållandena på växtplatserna var dock inte optimala. Öppen, kultiverad jord blev alltmer ovanlig i den lilla finnmarksbyn i takt med att potatisland och grönsaksland i stor utsträckning lades igen. Detta ledde så småningom till att ädelmyntan försvann även från södra Avradsberg. Många trodde nu att det var helt kört för den världsunika värmlänningen.

Men dessbättre blev det inte så. Några växtintresserade från Malung, under ledning av botanisten Mats Nordhag, besökte 2006 den gamla fäboden Bråtesta för att inventera de igenväxande vallarna. Bråtesta ligger öster om sjön Kvien, i höjd med, och inte långt ifrån, Norra Avradsberg. Plötsligt kom de att stå öga mot öga med "värmlandsmyntan". Återuppstånden från de döda. På en helt ny lokal! Nog måste det ha givit en adrenalinkick! De fann ganska många plantor på en ett par kvadratmeter stor yta med öppen jord. Platsen hade tidigare varit potatisland. I Bråtesta återkommer den nu varje sommar sedan den upptäcktes 2006. Det har också visat sig att myntan lyckades överleva intill det gamla skolhuset i Avradsberg och idag pysslas den om av markägaren. Konstigt att tänka sig att de här två platserna är de enda i hela världen där denna speciella myntavariant kan beskådas.

Ädelmyntor

Ädelmynta har uppkommit som en korsning mellan åkermynta och grönmynta. Den bildar inga livskraftiga frön utan sprider sig som andra myntor med underjordiska utlöpare. Likt åkermynta har ädelmynta sina blommor samlade i väl åtskilda kransar. Men till skillnad från åkermynta har ädelmynta tydliga nerver på fodret.

Det äldre svenska materialet kan delas in i sex former: värmländsk ädelmynta, finsk ädelmynta, småblommig ädelmynta, gotländsk ädelmynta, skånsk ädelmynta och gleshårig ädelmynta. De har alla en begränsad utbredning och ingen av dem är funnen utanför Norden. Ädelmynta är därför rödlistad i kategorin starkt hotad (EN).

På www.botaniskanycklar.se finns en bestämningsnyckel för myntor i släktet *Mentha*. Där tas även de olika formerna av ädelmyntor upp.

Under senare tid har ädelmynta hittats främst på skräpmark, till exempel avfallsanläggningar med tippat trädgårds-material. Då rör det sig ofta om nya trädgårdsformer av utländsk härkomst. Deras systematik är ännu outredd.

Wärmiländsk ädelmynta vid Bråtesta i Dalarna.

B Posttidning

Returadress

Svenska Botaniska Föreningen
Kungsängens gård 206
753 23 Uppsala

FOTO: MINNA KINNUNEN

Vitsippa *Anemone nemorosa*

Jag växte upp i Södra Karelen i Finland. Jag var inte särskilt intresserad av botanik i min barndom, men jag minns att mamma pratade om vitsippor. Hon sade att de var mycket sällsynta. När jag flyttade till Sverige, Ljusdal för att vara exakt, hade botanikintresset börjat spira och jag fick tips om ett ställe där det växer massor av vitsippor. Glädjen var enorm när jag såg det vita havet!

Under en promenad några år senare hittade jag en sedan länge övergiven gård med vitsippor i sådana mängder att jag inte visste var jag skulle sätta ner foten. Jag återkom till den här platsen år efter år, alltid med nya idéer om hur jag skulle fota de vackra blommorna. Jag letade särskilt efter individer med lite extra karaktär och hittade det hos dessa två som liksom nickar mot varandra.

I Finland firas mors dag den andra söndagen i maj, just när vitsipporna börjar blomma. Då minns jag mammas ord om sällsynta blommor. Jag har fortfarande aldrig sett vitsippor i Södra Karelen.

/ Minna Kinnunen